

QADIMGI XALQ PEDAGOGIKASIDA HARAKATLI O'YINLARNING AJRALIB CHIQISHI

Shodiyev Abdimalik Shavkatovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Yo'ldosheva Madhiya Bekmurod qizi

Annotatsiya: Hozirgi zamonda aholiga xizmat ko'rsatish jarayonida harakatli o'yinlarning o'rni beqiyosdir. Harakatli o'yinlar bolalar chaqqonligini, chidamliligini, diqqatni jamlash, xotirani mustahkamlash borasida katta rol o'ynaydi. Harakatli o'yinlarning kelib chiqish tarixi qadimgi pedagogikaga borib taqaladi.

Kalit so'zlar: Aholi, sport, ruhiy holat, vaziyatni idrok etish, diqqatni jamlash, xotira, chidamlilik, pedagogika, harakat, o'yin, mexanizm, inson, tamoyil.

Аннотация: В современное время роль экшн-игр в процессе оказания услуг населению бесподобна. Активные игры играют важную роль в улучшении ловкости, выносливости, концентрации и памяти детей. История двигательных игр восходит к древней педагогике.

Ключевые слова: Популяция, спорт, психическое состояние, ситуационная осведомленность, концентрация, память, устойчивость, педагогика, действие, игра, механизм, человек, принцип.

Annotation. In modern times, the role of action games in the process of providing services to the population is incomparable. Action games play an important role in improving children's agility, endurance, concentration, and memory. The history of movement games goes back to ancient pedagogy.

Keywords: Population, sport, mental state, situational awareness, concentration, memory, resilience, pedagogy, action, game, mechanism, human, principle.

O'yinlarning kelib chiqishi va tarixi haqidagi ma'lumotlar bizgacha XI asrning buyuk mingvisti, tarixchisi, etografi Maxmud Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» kitobi orqali yetib kelgandir. Asarda o'zbek harakatli o'yinlarini boshlashdan oldin amalga oshiriladigan chaqirish, to'planish, o'yin boshi, chek tashlash kabi o'yin shakllaridan namunalar keltirilgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» asarida ham sport o'yinlaridan qilichbozlik, kurash, ko'pkari... ga alohida e'tibor berilib, ularni yoshlarni jismonan baqquvat bo'lishlariga katta ta'sir ko'rsatishi ko'rsatib o'tilgan.

Ilk yoshli bolalar oilalarda bolaning dastlabki harakati bilan bog'liq ovunmachoqlar, ermak o'yinlar yordamida tarbiyalanganlar. Undan kattaroq yoshdagi bolalar hayotida rang-barang harakat mazmuniga ega bo'lgan(o'z ichiga bolalarni rom

qiluvchi o'yin boshlanmalari, xirgoyilari, sanashmachoqlarni oluvchi) xalq o'yinlari katta o'rin olgan.

Atoqli rus pedagogi P.F.Lesgaft «o'yinni bolani hayotga tayyorlashga yordam beruvchi mashq deb hisoblaydi». Bu mashq mustaqil faoliyat bo'lib, unda bolaning shaxsiy tashabbusi rivojlanadi va ahlokiy sifatleri tarbiyalanadi. U har bir o'yin maqsadga ega bo'lishi kerak deydi. Buning uchun o'yindagi harakatlar bolaning o'zini boshqara olish malakasiga mos bo'lishiga; bu harakatlar tizimli mashqlarda oldindan o'zlashtirilgan bo'lishi lozim.

Harakatli o'yinlarni muntazam o'tkazish bolalarda o'z harakatlarini boshqarishni rivojlantirishga yordam beradi, ular gavdasini tartibga soladi, ya'ni turli zo'riqishda harakat qilishga o'rgatadi

O'yinlar bolani juda chaqqonlik, muayyan maqsad va tezkorlik bilan harakat qilishga; qoidalarini bajarish, o'zini tutish, o'rtoqlikni qadrlay olishga o'rgatadi.

P.F. Lesgaft harakatli o'yinlar nazariyasini ishlab chiqdi, uning izdoshlari esa uni ijodiy rivojlantirdilar. (YE.A.Arkin, N.N.Kelko, T.I.Osokina)

O'zbekistonda harakatli o'yinlar nazariyasini rivojlanishiga Ta'lat Usmonxo'jayev, Faxriddin Xo'jayevlar, Abduraxmonov I.R, Galiyev SH va boshqalar o'zlarining katta hissalarini ko'shganlar.

T.Usmonxo'jayev o'zining «1001 o'yn» nomli kitobida harakatli o'yinlarni bola organizmiga ta'siri, uning ahamiyatini to'liq ochib bergan. Shuningdek kitobda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar yoshiga mos keladigan harakatli o'yinlarni mazmuni va uni o'tkazish metodikasi aniq yoritib berilgan.

Harakatli o'yinlar bolalarni har tomonlama tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir. O'yin faoliyati qaysi shaklda ifodalanmasin bolani quvontiradi, ularda ijobiy hisslarni uyg'otadi. Harakatli o'yinlar bola dunyoqarashini kengaytiradi, atrof-muhitni bilishida o'ziga xos vosita hisoblanadi. Harakatli o'yinlardagi qoidalar o'yinning borishini belgilaydi, bolalar harakat faoliyatini, o'zaro munosabatlarini yo'lga soladi, axloqiy-irodaviy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Har bir bolaning o'yin qoidasini anglashi va unga rioya qilishda kattalarning rahbarligi katta ahamiyatga egadir.

O'yinlar orqali bolalarda halollik, adolatlilik, do'stlik, botirlik, o'zini tuta bilish, qat'iyatlik kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi.

O'yin faoliyatida diqqatni, idrokni rivojlantirish, tafakkur, tushuncha va mo'ljal olishni aniqlashtirish uchun qulay sharoit yaratiladi; uyinlar ijodiy hayol, xotira, topqirlik, fikr yuritish faolligini rivojlantirishga yordam beradi. Shunday qilib harakatli o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishiga yordam beradi.

Bola o'yin faoliyati tufayli fazo va buyum voqeligini amalda o'zlashtiradi, shu bilan birga fazoni idrok etish mexanizmini o'zi ham juda takomillashadi.Masalan, bola tomonidan harakat yo'nalishini mustaqil tanlash va harakatini o'yin qoidasida qat'iy

belgilangan yo'nalishda bajarishi bir tomondan o'yin vaziyatini (bevosita idrok qilinadigan) va ko'rish-motor reaksiyasini (o'yin harakatlarini) darhol baholashni, ikkinchi tomondan o'z harakatlarini fazo-o'yin muhitida anglash va tasavvur qilishni talab etadi.

O'yin o'zi-o'zini bilish vositasi, o'yin-kulgi, dam olish, jismoniy va umumiy ijtimoiy tarbiya vositasi, sport vositasi bo'lishi mumkin.

O'yin madaniyati elementi sifatida jamiyatni barcha madaniyati va kishilarning har xil ehtiyojlari bilan rivojlanadi: o'yin-kulgi, dam olishda, ma'naviy, aqliy va jismoniy kuchni rivojlanishida katta o'rin egallaydi.

O'yin faoliyati- nafaqat madaniyatni bir elementi xisoblanadi, balki u bolalar va o'smirlarni tarbiyalashda ham foydali vosita xisoblanadi. U hardim maqsadga yo'naltirilgan va turli-tuman maqsadli yo'l-yo'riq hamda asoslangan harakat bilan o'ziga xos xususiyatni ko'rsatib turadi. O'yin faoliyati ko'proq mehnat bilan umumiylikka ega, ayniqsa bolalik davrida. Biroq o'yin jarayonida xayotiy ehtiyojlarni qondirish uchun kishi moddiy boylikni yarataolmaydi.

O'yin-juda ham quvnoq jo'shqin faoliyatidir, shuning uchun u yoshlar va bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borishda katta boylik kasb etadi. O'yinni turli-tumanligi katta-kichiklar orasida ayniqsa o'smirlar va bolalar o'rtasida eng keng tarqalgani bu harakatli o'yinlardir. Ular esa ushbu o'quv qo'llanma fani xisoblanadi.

Harakatli o'yinlarni o'ziga xos fazilati o'yinni mazmuni harakatni rolini yorqin ifoda qilish xisoblanadi (yugurish, sakrashlar, uloqtirish, otish, to'pni uzatish va ilib olish, qarshilik ko'rsatish va b.q). Bu harakatlantiruvchi harakatlanish uni mazmunini asoslab beradi (mavzu, g'oyasi). U o'yinda qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida, turli-tuman qiyinchiliklarni, to'siqlarni yengib o'tishiga yo'naltiriladi. Harakatli o'yinlarni orasida xaqiqatdan ham (elementar) harakatli o'yinlar va sport o'yinlari bilan farq qiladi. Xaqiqatan ham (elementar) harakatli o'yinlar o'ynovchilarning o'zlarini ixtiyoriy ravishda o'rnatilgan, maqsadga shartli ravishda erishishga yo'naltirilgan, o'zida ongli ravishda tashabbuskorlik faoliyatini mujassamlashtirgan bo'ladi. O'ynovchilarning maqsadga erishishda faol harakatlantiruvchi harakat talab qiladi, uni bajarishi o'ynovchilarni o'zlarining ijod qilishiga va tashabbuskorligiga bog'liqdir (nishonga tezda yugurib borish, nishonga tez otish, "Raqibiga" tez va epchillik bilan yetib olish yoki undan qochib ketish va x.k).

Harakatlantiruvchi harakatli o'yin qoidalari bilan belgilanadi, uni bajarilishini o'yinchilardan tashabbuskorlik xulqini o'rnatilgan qoidalar chegarasida mos kelishini talab qiladi. O'yin qoidasi maqsadga erishish yo'lida o'yindagi qiyinchiliklarni va to'siqlarni xarakterini aniqlaydi. Qoidani soni va murakkabligi jixatdan o'yinni o'zining murakkabligiga bog'liqdir.

Haqiqatdan ham harakatli o'yinlar o'yin qatnashchilaridan maxsus tayyorgarlikni talab qilmaydi. Shuning uchun o'yin qoidasi o'yin qatnashchilarini va

rahbarlarni (o'qituvchilar) o'zlari o'tkazilayotgan o'yinni sharoitiga qarab uni o'zgartirib boradilar. Chunki unda o'ynovchilarni aniq belgilangan soni, maydonni aniq katta kichikligi yo'q, shuningdek asbob-anjomlar ham o'zgartirib turiladi (bulava yoki kegli, voleybol yoki oddiy to'p, kichik koptoklar yoki qum solingan xaltachalar, gimnastika yoki oddiy tayoqchalar va x.k).